

SOCIJALNO PRESTRUKTURIRANJE POLJOPRIVREDNOG STANOVNIŠTVA LIKE KAO POKAZATELJ DEAGRARIZACIJE

DANE PEJNOVIĆ

1.

Smanjenje relativnog značenja poljoprivrede i broja poljoprivrednog stanovništva nužna je pretpostavka razvoja i jedno od temeljnih obilježja poslijeratnog društveno-gospodarskog preobražaja Jugoslavije. Pri tome se taj proces, uvjetno nazvan deagrarijacija, odvija u više pravaca⁽¹⁾. Diferenciranjem privrednog razvoja, odnosno razvojem nepoljoprivrednih djelatnosti, dolazi do socijalnog prestrukturiranja (vertikalna mobilnost) stanovništva iz poljoprivrede u nepoljoprivredne djelatnosti. Kako su nepoljoprivredne djelatnosti (sekundarni i tercijarni sektor) koncentrirane u gradovima, proces prati i prostorna pokretljivost (migracije) stanovništva (horizontalna mobilnost).

Socijalno prestrukturiranje i time potaknuta prostorna preraspodjela stanovništva uzrokuju promjene kulturnog pejzaža, demografske strukture i gospodarskih djelatnosti. Fizionomske promjene kulturnog pejzaža prvenstveno dolaze do izražaja u preobrazbi sastava naseljenosti i u agrarnoj strukturi. Promjenom vrednovanja zemlje te iseljavanjem stanovništva iz ruralnih prostora, dolazi do ekstenzivnije obrade, a privremeno i do socijalnog ugara⁽²⁾, dok u urbanim zonama, području intenzivnijeg socijalno-ekonomskog preslojavanja, dolazi do aglomeriranja stanovništva i fizionomsko-funkcionalnih promjena kojima osnovno obilježje daje urbanizacija. Negativne promjene u demografskoj strukturi, uvjetovane odlivom mladeg i zrelog stanovništva, odnosno starenjem stanovništva, direktno se odražavaju na valorizaciju i proizvodne potencijale ruralnih područja, pa su jedan od činilaca njihovog ukupnog društveno-ekonomskog zaostajanja.

(1) V. Puljiz u Eksodusu poljoprivrednika, Zagreb, 1977, str. 8 shvaća deagrarijaciju kao »sveukupnost oblika napuštanja poljoprivrede kao aktivnosti i izvora dohotka«. S. Zuljić u Deagrarijaciji Zagrebačke regije, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. XIX, br. 30-4, Zagreb, 1969. str. 497, pod pojmom deagrarijacije obuhvaća »proces društveno-gospodarske transformacije, kojom jedno prvobitno poljoprivredno područje poprima obilježja složenije gospodarske strukture«.

(2) Vidi o tome M. Vresk: Socijalni ugar i drugi oblici napuštanja agrarne aktivnosti kao posljedica emigracije i socijalnog diferenciranja stanovništva. Geografski glasnik XXXIII-XXXIV, 1971-1972.

Kako je razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti, odnosno ponuda radnih mjesta izvan poljoprivrede, osnovna pretpostavka primarnog društvenog preslojavanja, u Hrvatskoj se opadanjem udjela poljoprivrednog stanovništva naročito ističu Zagrebačka urbana regija (6,7%) te Sjeverno primorje i Gorski kotar (10,3%) u sastavu Riječke makroregije, koji su po udjelu poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu znatno ispod republičkog prosjeka (32,3% 1971). To su, uz socijalno-gospodarski preobražaj, i najveća imigracijska područja republike, čiji je visok pozitivni saldo mehaničkog kretanja stanovništva rezultat privlačne snage djelatnosti sekundarnog i tercijarnog sektora za radne viškove područja s jednostranijom gospodarskom strukturom⁽³⁾. Emigracija radne snage je naročito prisutna u prirodno nepovoljnijim i gospodarski pasivnijim dijelovima republike, gdje je poljoprivredna prenaseljenost jedan od osnovnih činitelja tradicionalnog iseljavanja.⁽⁴⁾

2.

U Lici⁽⁵⁾, doskoro izrazito agrarno prenaseljenom području, strukturiranje privrede zaostaje za socijalnim prestrukturiranjem stanovništva, pa se radni viškovi zapošljavaju u nepoljoprivrednim djelatnostima izvan regije, u razvijenim privrednim centrima unutar republike ili u inozemstvu. Dugotrajni odliv viškova radne snage uvjetovao je da ovo tradicionalno emigracijsko područje po kretanju stanovništva 1971. godine ima obilježja eksodusnog prostora s trendom izrazite depopulacije (E₃), a već 1975. pripada tipu eksodusnog prostora s trendom izumiranja (E₄)⁽⁶⁾, koji karakterizira negativno prirodno i popisom ustanovljeno kretanje stanovništva.

Iako je poljoprivreda još uvijek dominantna djelatnost regije (44,8% poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu i 32,2% udjela u društvenom proizvodu 1975), proces deagrarizacije je relativno brz, s naglašeno nepovoljnim demografsko-gospodarskim posljedicama, što, kao nesklad u regionalnom razvoju, opterećuje cijelu republiku.

Ovdje ćemo analizom socijalnog prestrukturiranja agrarnog stanovništva Like pokušati uočiti i prostorno locirati neke pojave iz spomenute problematike.

(3) S. Žuljić, cit. rad.

(4) Pojam agrarne prenaseljenosti prilično varira zavisno o metodologiji. Značajnije studije o tome pisali su: kod nas R. Bičanić, Agrarna prenapučenost, Gospodarska struktura Banovine Hrvatske br. 3, Zavod za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva »Gospodarska sloga«; R. Bičanić, Pregled teorija o agrarnoj prenapučenosti, Sociologija sela 23—24 1969; V. Figenwald, Viškovi poljoprivrednog stanovništva u SR Hrvatskoj, Zagreb, 1964; I. Klauzer, Viškovi radne snage u poljoprivredi Jugoslavije, Sociologija sela br. 7—8/1965.; V. Stipetić: Radna snaga i agrarna prenapučenost, (kritičko ispitivanje) Ekonomika poljoprivrede br. 4/1967.

(5) Lička regija obuhvaća masivom Velebita, M. Kapele i Plješivice izdvojenju gorско-kršku zavalu, proširenu dijelom velebitske primorske padine. To je prostor koji zaprema 5 općina (D. Lapac, Gospić Gračac, Otočac i T. Korenica) s ukupnom površinom od 5 563 km² i najnižom općom relativnom gustoćom naseljenosti u republici (19,2 st./km², 1971).

(6) Izdvojeno po tipologiji kretanja stanovništva SR Hrvatske 1961—1971. po općinama (M. Friganović — R. Pavić, Uzroci i posljedice demografskih promjena u SR Hrvatskoj 1961—1971), Knjiga I, Institut za društvena istraživanja, Zagreb 1974.

Osnovna obilježja naseljenosti relativno su poznata⁷⁾. Od kolonizacije Like (krajem 17. stoljeća i u 18. stoljeću) broj stanovnika je do kraja 19. st., izuzev 1880. popisne godine, u stalnom porastu. Iako je regija u cjelini rijetko naseljena (1880. g. 28,1% st/km²), porastom stanovništva raste i nesklad između ograničenih potencijala krške podloge i agrarno-stočarske proizvodnje. Drugim riječima, postoji poljoprivredna prenaseljenost, koja je zbog dominacije tradicionalnih porodičnih zadruga kao specifičnih socijalno-ekonomskih zajednica manje naglašena od realno postojećih viškova stanovništva na jedinici poljoprivredne površine. Prodiranje kapitalizma na selo uvjetuje poremećaj i slabljenje tradicionalne zadružne strukture. Kolonizacija prekomorskih zemalja potiče odljev poljoprivrednih viškova, pa je i prvi regres (8,5% ukupnog stanovništva) 1880. godine upravo rezultat u prethodnoj dekadi začete emigracije radnih viškova. Iseljavanje stanovništva, za koje zbog dominacije poljoprivrede u socijalno-gospodarskoj strukturi regije možemo konstatirati da je višak radnog fonda u poljoprivredi, nastavlja se sve do II svjetskog rata. Nakon 1900. godine, kada je registrirana maksimalna naseljenost od 189 469 stanovnika, ukupan broj stanovnika konstantno opada. Zemljišnom diobom usitnjen, primitivno obrađivan posjed jedva zadovoljava minimalne ekonomske potrebe stanovništva, pa je u nedostatku drugih pokazatelja intenzitet iseljavanja najbolji indikator agrarne prenaseljenosti regije. Liku je samo prekomorskom emigracijom u razdoblju 1890—1953. napustilo 53 838 stanovnika, što iznosi 14,9% prekomorskom emigracijom obuhvaćenog stanovništva Hrvatske. Između dva rata veće značenje ima iseljavanje u zemlje zapadne Evrope, kamo se prema procjeni⁸⁾ iselilo oko 15 000 stanovnika, odnosno 10% ukupnog broja iseljenika Hrvatske u te zemlje. To znači da je Liku do II svjetskog rata vanjskim migracijama napustilo oko 70 000 stanovnika. Dodamo li tome i migrante koji su između dva svjetska rata iselili u ravničarske krajeve zemlje (naročito Slavoniju), za koje nema pouzdanih brojčanih podataka, onda je broj poljoprivrednika koji su do II svjetskog rata napustili regiju znatno veći.

3.

Prema prvoj procjeni agrarne prenaseljenosti za Banovinu Hrvatsku, koja u uvjetima jednostrane privredne strukture upućuje na problem viška poljoprivrednog stanovništva između dva rata, R. Bičanić⁹⁾ je na području Ličke županije, prema tadašnjim prilikama života, utvrdio višak od 60 965 poljoprivrednika, odnosno 38,6% ukupnog broja poljoprivrednog stanovništva (tab. 1).

Najveći relativni višak poljoprivrednog stanovništva gračanskog prostora rezultat je naglašenijih krških osobina, izraženih zaostajanjem relativnog udjela obradivih u ukupnim poljoprivrednim površinama, dok su unatoč

(7) V. Rogić i S. Žuljić, Analiza obilježja naseljenosti Ličko goranske regije, Knjiga IV, Institut za geografiju, Zagreb, 1971.

(8) V. Holjevac: »Hrvati izvan domovine«, Matica Hrvatska, Zagreb, 1967.

(9) R. Bičanić: »Agrarna prenapučenost«, Gospodarska struktura Banovine Hrvatske br. 3, Izdao Zavod za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva »Gospodarska sloga«.

Tab. 1. Struktura stanovništva Like i procjena viška poljoprivrednog stanovništva 1931.

Područje ⁽¹⁰⁾	Ukupni broj stanovnika	Poljoprivredno- Broj	stanovništvo %	Višak poljoprivrednog stanovništva	
				Broj	%
Donji Lapac	18 838	15 929	34,5	4 659	29,2
Gospić	50 592	47 212	93,3	20 337	43,0
Gračac	27 715	25 569	92,2	11 980	46,8
Otočac	48 610	44 172	90,8	18 729	42,4
Titova Korenica	30 939	25 007	80,8	5 260	21,0
Svega Lika	176 694	157 889	89,3	60 965	38,6

najvećoj stopi iseljavanja utvrđeni viškovi poljoprivrednog stanovništva u Ličko-gackoj zavali (teritorij današnjih općina Gospića i Otočca) odraz veće relativne gustoće naseljenosti i većeg relativnog udjela poljoprivrednog stanovništva.

Bićanićeva procjena agrarne prenaseljenosti, odnosno viška poljoprivrednika, trebala je osigurati osnovu za procjenu socijalne i prostorne mobilnosti poljoprivrednih radnih kontingenata na temelju koje bi se, primjenom pri tom predloženih mjera, ovaj problem trebao ublažiti.

Popisom stanovništva 1948. u Lici je registrirano 47 718 ili 27% manje stanovnika nego 1931. god. U istom razdoblju je za 45 805 ili 29% smanjen i broj poljoprivrednika, na koje otpada pretežan broj ukupnog smanjenja stanovništva. Spomenuti regres dijelom je rezultat ratnih stradanja, ali i poslijeratne agrarne kolonizacije, kojom je stanovništvo iz prirodno nepovoljnih i agrarno prenaseljenih brdsko-planinskih dijelova migriralo u ravničarske dijelove zemlje, prvenstveno u Vojvodinu. Prema A. Mihletiću⁽¹¹⁾, iz Like je kolonizacijom 1945—1948. u Vojvodinu preseljeno 3 774 obitelji, što čini gotovo 40% svih kolonizacijom u Vojvodinu obuhvaćenih obitelji SR Hrvatske. Ako tome dodamo daljnjih 76 obitelji iseljenih izvan regije u ravničarske krajeve republike, proizlazi da je poslijeratnom agrarnom kolonizacijom Liku napustilo 3 850 obitelji. Prema V. Stipetiću⁽¹²⁾, SR Hrvatsku je u istom razdoblju kolonizacijom napustilo 9 279 obitelji s ukupno 52 868 članova, što znači da na obitelji prosječno otpada 6,7 članova. Na taj način dolazimo do približnog broja od 21 511 stanovnika koji su kolonizacijom napustili Liku. Kako su 1931. poljoprivrednici s gotovo 90% sudjelovali u ukupnom broju stanovnika, a do početka rata nije došlo do znatnijih promjena u socijalno-gospodarskoj strukturi regije, možemo konstatirati da je Liku u razdoblju 1945—1948. napustilo približno 20 000 poljoprivrednika.

(10) Granice teritorija su svedene na današnju upravno-administrativnu podjelu.

(11) Mihletić Ante: Agrarna reforma i kolonizacija, Zagreb, 1952.

(12) V. Stipetić: Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ 1945—1948. Rad JAZU, knj. 300, Zagreb, 1954, str. 443.

Zbog ograničenih potencijala prirodne osnove i nedovoljne uključenosti u društvene i privredne tokove šireg prostora, u poslijeratnom razdoblju stopa razvoja neagrarnih djelatnosti zaostaje za stopom socijalnog prestrukturiranja poljoprivrednog stanovništva (tab.2 i 3), pa napuštanjem poljoprivrede kao djelatnosti, stanovništvo u znatnoj mjeri napušta i regiju, što uz iseljavanje i nepoljoprivrednog stanovništva uvjetuje kontinuirano opadanje broja stanovnika.

Tab. 2. Kretanje broja poljoprivrednog stanovništva u Lici 1931—1971.

	Ukupno stanovništvo	Poljoprivredno stanovništvo Broj	%	Razdoblje	Stopa ukupne ⁽¹³⁾ promjene (r) broja poljoprivrednog stanovništva između dva rata	Stopa prosječne ⁽¹³⁾ god. promjene (r) broja poljoprivrednog stanovništva između dva rata
1931.	176 694	157 889	89,4	1931-1948.	-40,8	-1,9
1948.	128 976	112 094	86,9	1948-1953.	-23,2	-4,2
1953.	124 068	90 875	73,2	1953-1961.	-30,0	-4,1
1961.	119 231	63 436	54,9	1961-1971.	-26,7	-3,1
1971.	107 027	47 987	44,8	1948-1971.	-57,2	-3,5

Najveću stopu prosječnog godišnjeg opadanja broja poljoprivrednog stanovništva Lika bilježi u međupopisnom razdoblju 1948-1953, kada se broj poljoprivrednika smanjio za 21 212 ili 4 244 godišnje. U istom razdoblju stopa prosječnog godišnjeg porasta aktivnog stanovništva u nepoljoprivrednim djelatnostima ne prati intenzitet prestrukturiranja agrarnog stanovništva, pa se 19 689 poljoprivrednika u nepoljoprivrednim djelatnostima zapošljava izvan regije.

(13) Stopa ukupne među popisne promjene (r) broja poljoprivrednog i aktivnog nepoljoprivrednog stanovništva, izračunata je prema izrazu $r = \frac{P_2 - P_1}{P_1} \cdot 100$, gdje P_1

označava broj stanovnika prvog popisa, koji je uzet u obzir, a P_2 broj stanovnika sljedećeg popisa stopa prosječne godišnje promjene (r) izračunata je prema izrazu

$r = \frac{R}{P} \cdot 100$, gdje R predstavlja prosječnu godišnju promjenu (porast ili pad), a P

prosječan broj stanovnika između dva popisna razdoblja. Prema A. Wertheimer-Baletić, Demografija, Informator, 1973., str. 119.

Tab. 3. Kretanje broja aktivnog stanovništva Like zaposlenog u nepoljoprivrednim djelatnostima

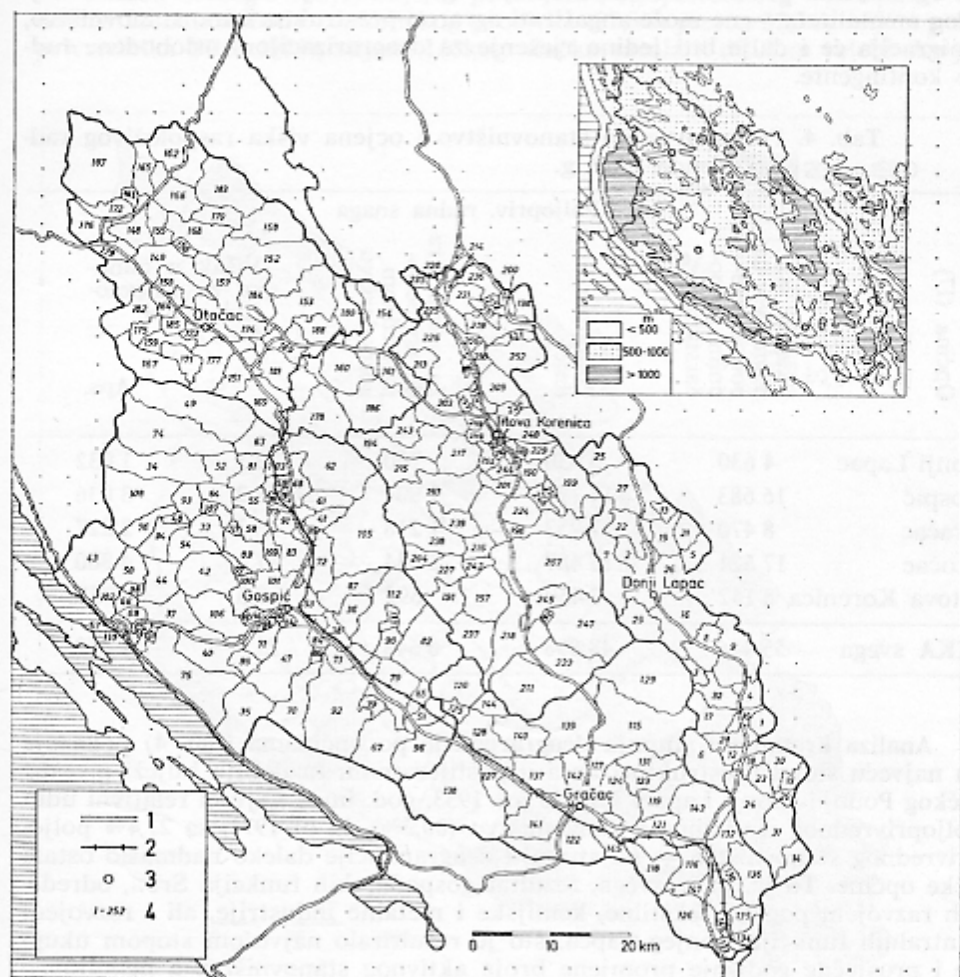
Godina	Aktivno nepoljoprivredno stanovništvo Broj	% u ukupnom stanovništvu	Razdoblje	Stopa ukupne promjene (r) broja aktivnog nepoljoprivrednog stanovništva	Stopa prosječne godišnje promjene (r) broja aktivnog nepoljoprivrednog stanovništva
1948.	10 208	7,9	1948-1953.	14,9	2,8
1953.	11 731	9,4	1953-1961.	67,9	6,3
1961.	19 699	16,5	1961-1971.	-13,1	-1,3
1971.	17 122 (14)	16,0	1948-1971.	67,7	2,2

Stopa prosječnog godišnjeg porasta aktivnog nepoljoprivrednog stanovništva najveća je u razdoblju 1953-1961. Jedino tada nadmašuje stopu opadanja broja poljoprivrednika, iako u apsolutnom iznosu stanovništvo koje napušta poljoprivredu za više od 3 puta nadmašuje zapošljavanje u nepoljoprivrednim djelatnostima unutar regije. Veće zapošljavanje u nepoljoprivrednim djelatnostima u spomenutom razdoblju odraz je napora da se proširivanjem pogona tradicionalne drvne i izgradnjom više manjih pogona prerađivačke industrije, uz daljnji razvoj prometa i turizma na bazi tranzitnog prometnog položaja (15) (slika 1), ojača privredna osnova i omogući socijalno prestrukturiranje unutar regije. Ipak, razvojne poteškoće industrijskih pogona i ograničen kapacitet prihvata prestrukturiranog agrarnog stanovništva, koje je i dalje zadržalo visoku stopu napuštanja poljoprivrede, uvjetuju daljnje iseljavanje stanovništva u privredno atraktivnije centre izvan regije (Liku je u razdoblju 1953—1961. napustilo 17 471 poljoprivrednika).

Unatoč relativno visokoj stopi napuštanja poljoprivrede od 1961. godine, analitička ocjena viška raspoloživog radnog fonda u poljoprivredi SR Hrvatske, koju je 1960. god. izvršio V. Figenwald (16) (tabela 4), pokazuje višak od 11 852 ili 21,3% ukupnog poljoprivrednog stanovništva Like.

- (14) Nisu uračunati radnici na privremenom radu u inozemstvu (6 503 ili 27,5% aktivnog stanovništva u nepoljoprivrednim djelatnostima regije 1971.).
- (15) O prometno-geografskom značenju Like vidi: V. Rogić, Saobraćajna povezanost Like i tranzitne veze s ostalim dijelovima zemlje, Lika u prošlosti i sadašnjosti, str. 631—658., Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 5. Karlovac 1973.
- (16) V. Figenwald: »Viškovi poljoprivrednog stanovništva u SR Hrvatskoj — analitička ocjena«. Prikazi br. 17, Izdao Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1964.

Iako po nešto manjoj godišnjoj stopi, prestrukturiranje agrarnog stanovništva se nastavlja i u posljednjem međupopisnom periodu, pa je 1971. god. registrirano za 17 450 poljoprivrednika manje nego 1961. god.. To je za 5 598 više od procijenjenih viškova raspoloživog radnog fonda u poljoprivredi 1960. Drugim riječima, Lika kao tradicionalno poljoprivredno prenaseljeno područje, 70-ih godina ne samo da nema viškova radnog fonda u poljoprivredi,

Sl. 1. Pregledna karta Like s katastarskim općinama 1971. god.

Fig. 1. The general map of Lika with the land office units 1971.

već se nesklad između poljoprivrede odražava u nastajanju i širenju tzv. »neorganiziranog zemljišta«, u agrarnoj strukturi neposredno uočljivom pokazatelju napuštanja poljoprivrede. U istom razdoblju (1961-1971) dolazi do smanjenja apsolutnog broja i stope ukupne i prosječne godišnje promjene stanovništva zaposlenog u nepoljoprivrednim djelatnostima regije. To upućuje na pojačanu emigraciju aktivnog stanovništva izvan regije, pri čemu veliko značenje ima zapošljavanje u inozemstvu (27,5% aktivnog stanovništva zaposlenog u nepoljoprivrednim djelatnostima regije 1971).

Kako nedovoljno razvijena industrija, opterećena brojnim poteškoćama — od ograničenih prirodnih resursa do sporog prihvaćanja inovacija i industrijskog mentaliteta — ne može angažirati agrarno prestrukturirano stanovništvo, emigracija će i dalje biti jedino rješenje za deagrarizacijom oslobođene radne kontingente.

Tab. 4. Poljoprivredno stanovništvo i ocjena viška raspoloživog radnog fonda 1960. g.

Općina (17)	Ukupno stanovništvo na poljoprivrednim gospodarstvima	Poljopriv. radna snaga		Višak u odnosu na raspoloživi radni fond	
		Poljoprivrednici	Zaposleni i rade na poljoprivrednom gospodarstvu	%	Aps.
Donji Lapac	4 630	3 930	700	22,3	1 032
Gospić	16 683	14 779	1 904	18,2	3 036
Gračac	8 470	7 252	1 218	26,3	2 227
Otočac	17 521	15 487	2 034	27,4	4 800
Titova Korenica	8 142	7 450	692	9,3	757
LIKA svega	55 446	48 898	6 548	21,3	11 852

4.

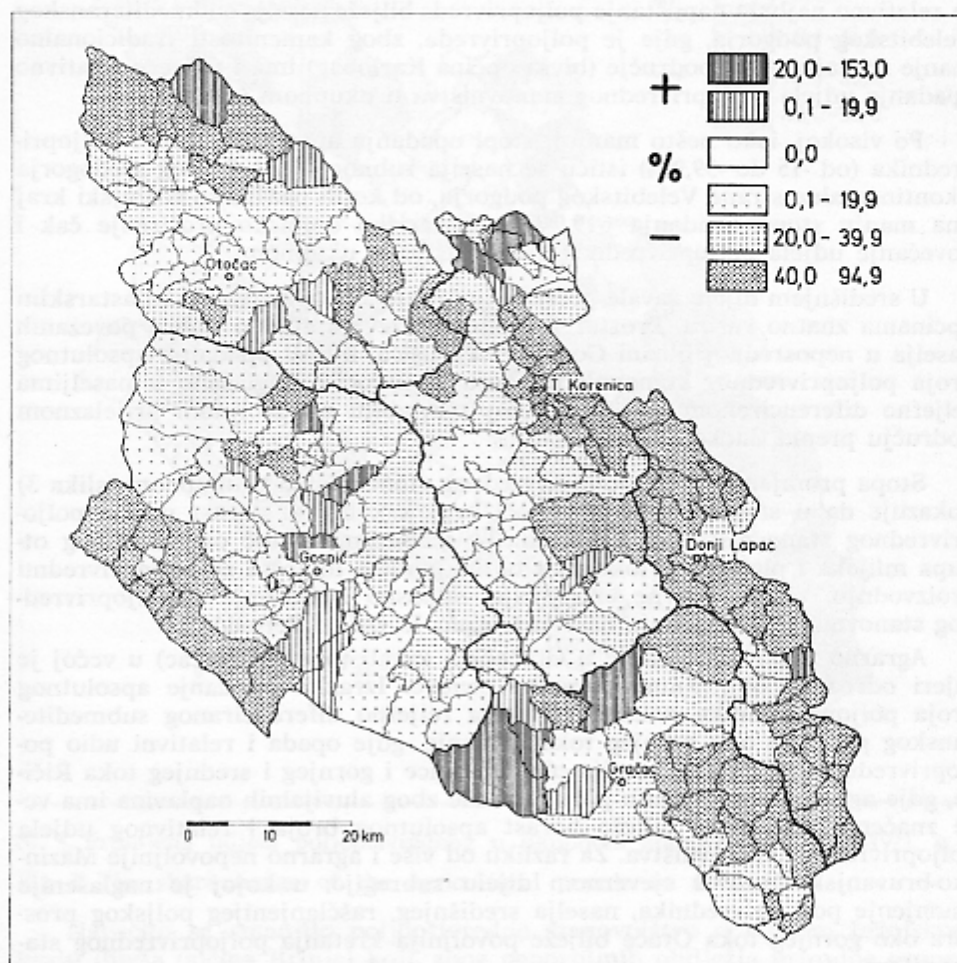
Analiza kretanja i stupnja deagrarizacije po općinama (tab. 4) pokazuje da najveću stopu prestrukturiranja u poslijeratnom razdoblju bilježi prostor Ličkog Pounja (Donji Lapac) koji je još 1953. god. imao najveći relativni udio poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu (80,2%) da bi 1971. sa 27,4% poljoprivrednog stanovništva — po stupnju deagrarizacije daleko nadmašio ostale ličke općine. To je, prije svega, rezultat gospodarskih funkcija Srba, određenih razvojem pogona tekstilne, kemijske i metalne industrije, ali i razvojem centralnih funkcija Donjeg Lapca, što je rezultiralo najvećom stopom ukupne i prosječne godišnje promjene broja aktivnog stanovništva u nepoljoprivrednim djelatnostima.

Detaljnijom analizom promjena apsolutnog broja poljoprivrednog stanovništva Ličkog Pounja 1961-1971. (slika 2), gotovo u svim katastarskim općinama opaža se visok postotak (više od 40%) smanjenja broja poljoprivrednika.

(17) Granice općina su svedene na upravno-administrativnu podjelu 1971.

Nešto manje smanjenje (20-39,9%) imaju dvije skupine naselja. To su, sjevernije, naselja na spoju kulenvakufskog dolinskog proširenja i Lapačkog polja u neposrednoj blizini Donjeg Lapca i južnije, naselja u kontaktnoj zoni vlažnih aluvijalnih ravni srpskog dolinskog proširenja gornje Une, od kojih Brotnja čak bilježi porast apsolutnog broja poljoprivrednog stanovništva. Očito je da je brže opadanje poljoprivrednog stanovništva ovih naselja, uvjetovano blizinom i povezanošću sa središnjim naseljima D. Lapcom i Srbom. Na to upućuju i slična kretanja promjene udjela poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu (slika 3).

Nakon Ličkog Pounja, koje se po udjelu poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu nalazi ispod republičkog prosjeka (27,5% prema 32,3% udjela poljoprivrednika SRH 1971), slijede Ličkogračačka zavalala s dijelom velebitske pri-

Sl. 2. Promjena broja poljoprivrednog stanovništva Like 1961—1971. g.

Fig. 2. The change of the agricultural population of Lika 1961—1971.

morske padine (općine Gospić i Gračac), te Gacka s brinjskim krajem (općina Otočac); s neznatnim razlikama u udjelu poljoprivrednog stanovništva (Gospić 42,1%, Gračac 43,9% i Otočac 47,5%). Sporiji proces deagrarizacije posljedica je relativnog zaostajanja djelatnosti sekundarnog i tercijarnog sektora djelatnosti ovog prostora zbog obnove i razvoja u ratu gotovo potpuno uništene gospodarske infrastrukture Ličkog Pounja i Kravskog prostora. To potvrđuju i kretanja stope ukupne i prosječne godišnje promjene broja aktivnog stanovništva zaposlenog u nepoljoprivrednim djelatnostima (tab. 6) iz koje možemo konstatirati sporiji razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti u geografski najvažnijem prostoru Like, Gacko-ličko-gračackoj zavali.

Pregled agrarnog prestrukturiranja po katastarskim općinama u općini Gospić (Lička zavala s dijelom velebitske primorske padine) 1961-1971. pokazuje da relativno najbrže napuštanje poljoprivrede bilježe naselja submediteranskog Velebitskog podgorja, gdje je poljoprivreda, zbog kamenitosti tradicionalno manje značajna. Ovo područje (bivša općina Karlobag) ima i najveće relativno opadanje udjela poljoprivrednog stanovništva u ukupnom (slika 3).

Po visokoj, iako nešto manjoj, stopi opadanja apsolutnog broja poljoprivrednika (od -15 do -39,9%) ističu se naselja rubnog dijela Ličkog sredogorja i kontinentalne strane Velebitskog podgorja, od kojih pazariško-kosinjski kraj ima manju stopu opadanja (-19,9%) a pazariško dolinsko proširenje čak i povećanje udjela poljoprivrednog stanovništva u ukupnom.

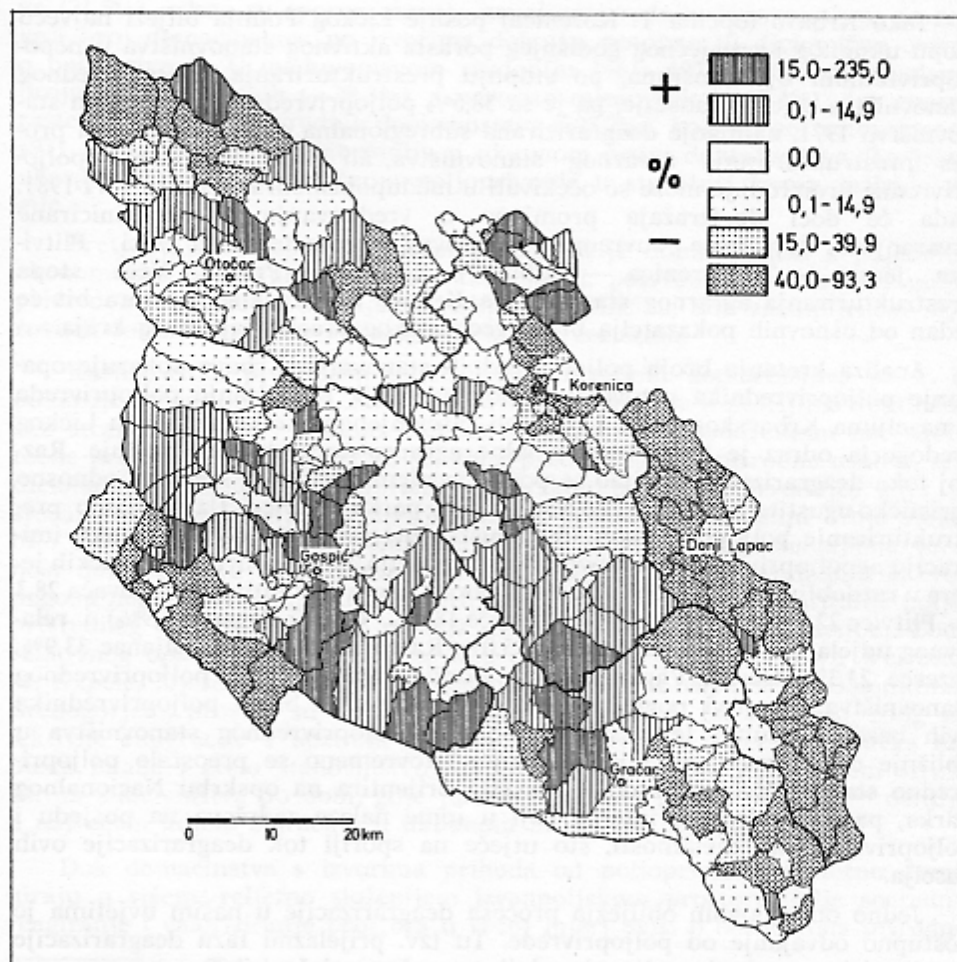
U središnjem dijelu zavale prestrukturiranje stanovništva po katastarskim općinama znatno varira. Prostor u cjelini, izuzev prometno dobro povezanih naselja u neposrednoj blizini Gospića i Perušića, bilježi opadanje apsolutnog broja poljoprivrednog stanovništva, koje je naročito naglašeno u naseljima reljefno diferenciranom i za agrarnu proizvodnju nepovoljnom prijelaznom području prema Gackoj zavali.

Stopa promjene udjela poljoprivrednog stanovništva u ukupnom (slika 3) pokazuje da u središnjoj zoni najveći broj k.o. bilježi porast udjela poljoprivrednog stanovništva u ukupnom. To međutim, unatoč organiziranog otкупа mlijeka i plasmana stoke, nije odraz porasta interesa za poljoprivrednu proizvodnju, već selektivne emigracije, odnosno iseljavanja nepoljoprivrednog stanovništva u središnja naselja Gospić, L. Osik i Perušić.

Agrarno prestrukturiranje u Gračackoj zavali (općina Gračac) u većoj je mjeri određeno obilježjima prirodne osnove. Izrazito opadanje apsolutnog broja poljoprivrednika pokazuju naselja reljefno diferenciranog submediteranskog prostora oko gornjeg toka Zrmanje, gdje opada i relativni udio poljoprivrednika. Naprotiv, naselja oko Obesnice i gornjeg i srednjeg toka Ričice, gdje agrarna komponenta poljoprivrede zbog aluvijalnih naplavina ima veće značenje, uglavnom bilježe porast apsolutnog broja i relativnog udjela poljoprivrednog stanovništva. Za razliku od više i agrarno nepovoljnije Mazinsko-bruvanjske zone u sjevernom dijelu subregije, u kojoj je naglašenije smanjenje poljoprivrednika, naselja središnjeg, raščlanjenijeg poljskog prostora oko gornjeg toka Otučje bilježe povoljnija kretanja poljoprivrednog stanovništva.

Porast poljoprivrednika u samo 4 k. o. specifičnost je agrarnog prestrukturiranja Gacke s brinjskim krajem (općina Otočac) dok u svim ostalim k. o.

subregije broj poljoprivrednog stanovništva opada. Pri tom postoji naglašena razlika između naselja uravnjenog dna Gackog polja s dolinskim proširenjima, koja bilježe manje opadanje (-19,9%) od naselja izvanpoljskog prostora, po-brđa i planinskog okvira, gdje je proces napuštanja poljoprivrede znatno naglašeniji.

Sl. 3. Promjena udjela poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu 1961—1971. g.

Fig. 3. The share-change of the agricultural population 1961—1971.

Naročito se smanjilo poljoprivredno stanovništvo u cijelom brinjskom kraju (bivša općina Brinje) koji, zbog nepovoljnih obilježja prirodne osnove, zaostaje za gospodarski aktivnijom Gackom zavalom. Porast poljoprivrednika u Jezeranama, i nešto manje u Glibodolu, posljedica je selektivne emigracije zbog neznatnih mogućnosti zapošljavanja u nepoljoprivrednim djelatnostima,

a ne agrarno-stočarskih potencijala malih poljskih proširenja i pošumljenih pristanaka malokapelskog masiva.

Porast poljoprivrednog stanovništva Čovića i Zalužnice u blizini Otočca objašnjava dobra cestovna povezanost s centralnim naseljem i osobine podloge, u kojoj dominira relativno plodni i zbog uravnjenosti lako obradiv naplavni materijal, što uz otkup mlijeka, kao važne komponente stočarske proizvodnje ovog prostora, omogućuje sve veću tržišnu orijentaciju poljoprivrede.

Iako Krbava (općina T. Korenica) poslije Ličkog Pounja bilježi najveću stopu ukupnog i prosječnog godišnjeg porasta aktivnog stanovništva u nepoljoprivrednim djelatnostima, po stupnju prestrukturiranja poljoprivrednog stanovništva osjetno zaostaje, pa je sa 58,6% poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu 1971. najmanje deagrarizirana subregionalna cjelina Like. Brži proces prestrukturiranja agrarnog stanovništva, ali i veće aktiviranje poljoprivredne proizvodnje može se očekivati u međupopisnom razdoblju 1971-1981. kada će doći do izražaja promjene u vrednovanju prostora, inicirane otvaranjem najvažnije suvremene cestovne prometnice u Lici, Plitvička jezera — T. Korenica — Udbina — Gračac — Prezid. Veća stopa prestrukturiranja agrarnog stanovništva Krbave i gračackog prostora bit će jedan od osnovnih pokazatelja bržeg geografskog preobražaja ovog kraja.

Analiza kretanja broja poljoprivrednih stanovnika Krbave pokazuje opadanje poljoprivrednika gotovo u cijeloj subregiji. Napuštanje poljoprivrede u naseljima Krbavskog polja i reljefno raščlanjenom krškom pobrđu Ličkog sredogorja odraz je krize tradicionalne agrarno-stočarske proizvodnje. Razvoj toka deagrarizacije odvijao se pod utjecajem općinskog središta, odnosno turističko-ugostiteljske privrede Nacionalnog parka Plitvice. Uz socijalno prestrukturiranje poljoprivrednog stanovništva ovi centri su osobito potakli imigraciju nepoljoprivrednog stanovništva, pa naselja šireg područja Plitvičkih jezera u razdoblju 1961-1971. bilježe visok porast broja apsolutnog (Rastovača 28,3%, Plitvice 22,7%, Smoljanac 24,2%, Jezerce 18,0%, Gornji Vaganac 6,9%) i relativnog udjela (Novo Selo Koreničko 35,0%, Rastovača 37,8%, Smoljanac 33,9%, Jezerce 23,3%, Gornji Vaganac 8,6%, Donji Vaganac 2,3%) poljoprivrednog stanovništva. Na prvi pogled iznenađujuće kretanje broja poljoprivrednika ovih naselja rezultat je veće emigracije nepoljoprivrednog stanovništva u obližnje centre rada, ali i izvan regije. Istovremeno se preostalo poljoprivredno stanovništvo proizvodno sve više orijentira na opskrbu Nacionalnog parka, pa ih i određeni interes koji u tome nalaze zadržava na posjedu i poljoprivredi kao djelatnosti, što utječe na sporiji tok deagrarizacije ovih naselja.

Jedno od osnovnih obilježja procesa deagrarizacije u našim uvjetima je postupno odvajanje od poljoprivrede. Tu tzv. prijelaznu fazu deagrarizacije karakterizira opadanje poljoprivrednih na račun mješovitih⁽¹⁹⁾, a potom i ne-

(19) Termin se odnosi na »Gospodarstvo čiji članovi domaćinstva rade dijelom na vlastitom gospodarstvu, a dijelom izvan gospodarstva u nekoj nepoljoprivrednoj djelatnosti i tako stječu dohodak dijelom iz poljoprivrede, a dijelom izvan poljoprivrede« (Mješovita gospodarstva i seljaci-radnici u Jugoslaviji, str. 13, Centar za sociologiju sela, grad i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1977).

Naročitu je ulogu u nastajanju mješovitih domaćinstava imalo dispergiranje industrije izvan većih gradskih središta, čime je u pretežno agrarnim područjima omogućeno brže socijalno prestrukturiranje.

poljoprivrednih domaćinstava, pa je promjena ekonomskih obilježja, odnosno strukture stanovništva po izvorima prihoda, važan je pokazatelj stupnja socijalnog i gospodarskog preobražaja prostora.

Analizom tabele 7. vidimo da su još 1961. god. u strukturi domaćinstava po izvorima prihoda, poljoprivredna domaćinstva s 39,8% udjela bila najviše zastupljena u ukupnom broju domaćinstava regije. Nešto manja zastupljenost mješovitih (38,7%), a daleko manje isključivo nepoljoprivrednih domaćinstava (21,5%), odraz su sporog razvoja nepoljoprivrednih djelatnosti, pa je najveći broj domaćinstava po izvorima dohotka potpuno ili djelomično ovisan o poljoprivredi. U međupopisnom razdoblju 1961—1971. dolazi do opadanja broja poljoprivrednih (—28,3%), a naročito mješovitih (—37,4%), dok znatno raste broj nepoljoprivrednih domaćinstava (105,7%), koja su po zastupljenosti 1971. sa 45,6% udjela najbrojnija u ukupnom broju domaćinstava. To jasno ukazuje na opadanje značenja poljoprivrede u strukturi izvora prihoda regije.

Pretpostavljene zone naglašenije dominacije domaćinstava s pojedinim ekonomskim obilježjima, u regiji kao cjelini, potvrđene su samo za poljoprivredna i isključivo nepoljoprivredna domaćinstva, dok zastupljenost mješovitih domaćinstava ne pokazuje očekivane rezultate.

Kartografska predodžba udjela poljoprivrednih domaćinstava po k. o. pokazuje da poljoprivreda, kao izvor prihoda, dominira u naseljima kontinentske strane Velebita i cijelom Ličkom sredogorju s produžetkom na jugoistočne pristranke M. Kapele. To je, zbog preddispozicije prirodne osnove, tradicionalno područje kombinirane stočarsko-ratarske proizvodnje, gdje je stočarstvo do najnovijeg razdoblja, unatoč prisutnom opadanju broja stoke, bilo daleko značajnije od komplementarnog ratarstva. Egzistencijalna veza domaćinstava za poljoprivredu uvjetovana je i odsustvom bilo kakvog pogona nepoljoprivrednih djelatnosti, pa se socijalno prestrukturiranje poljoprivrednog stanovništva ovih naselja može poistovjetiti s emigracijom. Zbog relativnog opadanja poljoprivrede kao djelatnosti, planinski okvir Velebita, M. Kapele, Plješevice s nižim rubnim podgorjima, te vapnenačko-dolomitnim Sredogorjem, prostor su najveće depopulacije u Lici. Istovremeno, zbog selektivne emigracije s obzirom na dob (poljoprivredu i mjesto boravka napušta mlade i zrelo stanovništvo), to je prostor s najnepovoljnijom strukturom stanovništva po dobi, gdje je naglašeno brz proces starenja⁽¹⁸⁾ očituje u najvećem udjelu starijih u ukupnom broju domaćinstava.

Dok domaćinstva s izvorima prihoda od poljoprivrede pretežno dominiraju u višem, reljefno složenijem izvanpoljskom prostoru, gdje socijalno reagiranje i valoriziranje prostora u većoj mjeri ovisi o obilježjima prirodne

(18) Relativan broj koordinacije koji pokazuje starost određene demografske mase je

$$\text{indeks starosti } x = \frac{P(60+)}{P(0-20)} \cdot 100, \text{ gdje je: } P(60+) = \text{broj starih 60 i više godina,}$$

$$P(0-20) = \text{broj stanovnika do 20 godina. Vidi A. Wertheimer-Baletić, Demografija, str. 214, Informator, Zagreb, 1973.}$$

a $P(0-20)$ = broj stanovnika do 20 godina. Vidi A. Wertheimer-Baletić, Demografija, str. 214, Informator, Zagreb, 1973.

Kritična vrijednost koja pokazuje da je proces starenja uzeo maha je 0,40, pa indeks Like od 0,52 (1971) pokazuje da je proces starenja uzeo maha u cijeloj regiji. Naročito se visokim indeksom starosti ističu naselja gospičke općine: Riznavuša 1,85, Kaluđerovac 1,35 Barić Draga 1,17 itd.

osnove, isključivo nepoljoprivredna domaćinstva koncentrirana su u središnjoj poljskoj zoni, u općinskim središtima i sekundarnim centrima subregija. Uz njih se relativno visokim udjelom nepoljoprivrednih domaćinstava ističu naselja uz cestovne prometnice u neposrednoj gravitacijskoj zoni središnjih naselja, čiji se članovi dnevnim migracijama uključuju u nepoljoprivredne aktivnosti i ostvaruju prihode izvan poljoprivrede.

Za ilustraciju procesa deagrarizacije posebno su indikativna mješovita domaćinstva koja, zbog djelomičnog socijalnog prestrukturiranja, dio autora smatra prijelomnom fazom deagrarizacije, iako je u novije vrijeme prihvaćeno mišljenje o trajnosti njihove pojave.

Za razliku od poljoprivrednih i isključivo nepoljoprivrednih domaćinstava čija je prostorna podvojenost u relativnom udjelu prilično jasno naglašena, u Lici nije moguće izdvojiti zone njihove izrazitije zastupljenosti. Kao i poljoprivredna, najmanje su zastupljena u općinskim središtima i sekundarnim centrima, a izvan njih relativni udio mješovitih domaćinstava ovisi o udaljenosti, mogućnosti uključivanja u nepoljoprivredne djelatnosti i prometnoj povezanosti s centralnim naseljima.

Najmanji relativni udio mješovitih u ukupnom broju domaćinstava Like 1971. god. i njihovo opadanje u svim subregionalnim cjelinama (općinama) u razdoblju 1961—1971. pokazuje brže prestrukturiranje mješovitih u nepoljoprivredna, nego poljoprivrednih u mješovita domaćinstva.

Analizom dinamike kretanja broja mješovitih domaćinstava (slika 4), možemo konstatirati da njihov broj opada u prostoru s najvećim stupnjem deagrarizacije, gdje je socijalno-gospodarsko diferenciranje najdalje odmaklo, čime je omogućeno i brže prestrukturiranje mješovitih u nepoljoprivredna domaćinstva. Istovremeno u prometno slabije povezanom izvanpoljskom prostoru, s prevladavajućom poljoprivrednom strukturom, dolazi do porasta broja mješovitih domaćinstava, što je posljedica većeg uključivanja, u nepoljoprivrednu djelatnost.

Najveće opadanje broja mješovitih domaćinstava, kao specifičan pokazatelj dinamike deagrarizacije, u međupopisnome razdoblju 1961-1971. imala su naselja Ličkog Pounja, prvenstveno Lapačkog polja, na čije prestrukturiranje je utjecala blizina općinskog središta, dok je utjecaj Srba na opadanju broja mješovitih domaćinstava bio nešto manji. Porast broja mješovitih domaćinstava u 9 k.o. ove subregije posljedica je bolje prometne povezanosti njezinih naselja, što je u većoj mjeri potaklo zapošljavanje članova poljoprivrednih domaćinstava u unosnija nepoljoprivredna zanimanja.

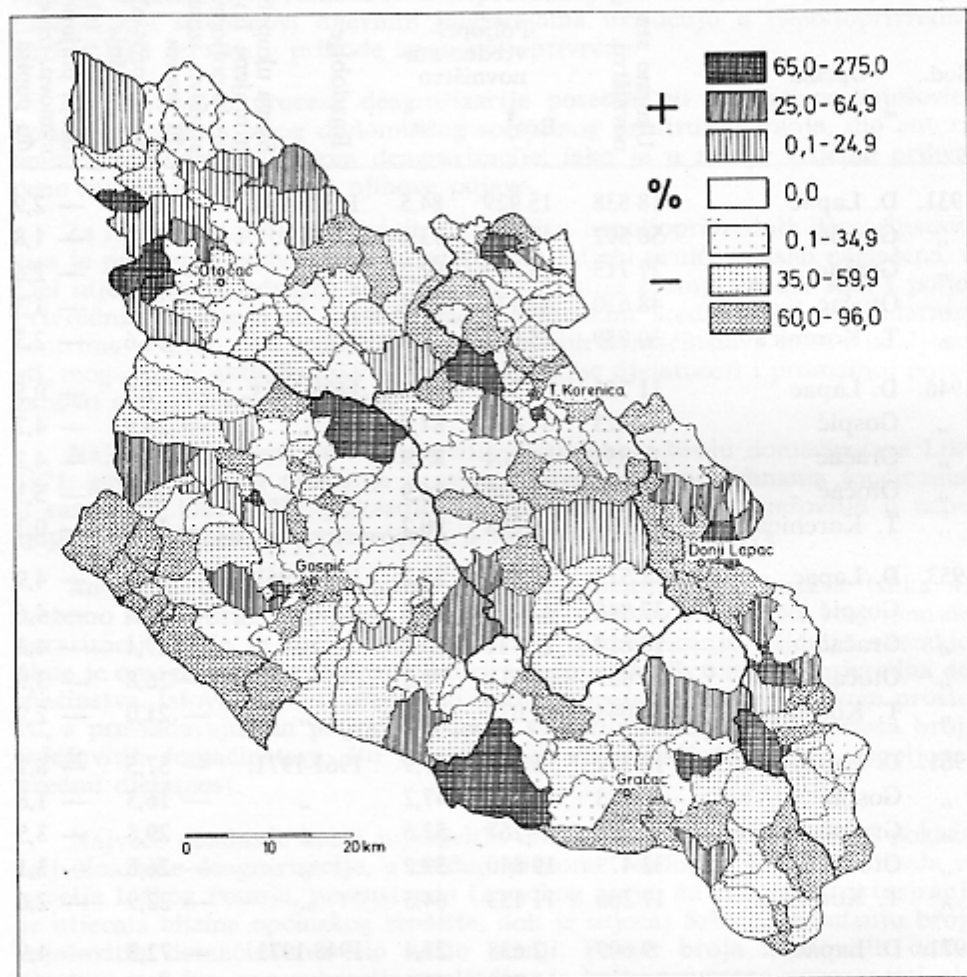
Visok postotak opadanja broja mješovitih domaćinstava ličkog dijela velebitske primorske padine, a u manjoj mjeri i izdvojenih naselja Središnje ličke zavale (Gospić i prigradaska naselja, te naselja u okolici Ličkog Osika i Perušića), odraz je većih mogućnosti zapošljavanja njihovih članova u nepoljoprivrednim djelatnostima. Manji porast broja mješovitih domaćinstava pazarškog poljskog proširenja i izrazitiji porast u tradicionalno stočarskim naseljima Sredogorja i Velebitskog podgorja tipičan su primjer nastojanja da se zapošljavanjem pojedinih aktivnih članova izvan poljoprivrede ostvare dopunski izvori prihoda.

Tab. 5. Kretanje broja poljoprivrednog stanovništva Like po općinama 1931 — 1971.

God.	Općina	Ukupno stanovništvo	Poljoprivredno stanovništvo		Razdoblje	Stopa ukupne promjene (r) broja poljopr. stanov. između popisa		Stopa prosječne godišnje promjene (r) broja poljopr. stanov. između popisa	
			Broj	%					
1931.	D. Lapac	18 838	15 929	84,5	1931-1948.	—	40,2	—	2,9
"	Gospić	50 592	47 212	93,3	"	—	27,0	—	1,8
"	Gračac	27 715	25 569	92,2	"	—	36,6	—	2,6
"	Otočac	48 610	44 172	90,8	"	—	19,5	—	1,3
"	T. Korenica	30 939	25 007	80,8	"	—	34,6	—	2,5
1948.	D. Lapac	11 751	9 530	81,2	1498-1953.	—	2,6	—	0,5
"	Gospić	39 323	34 464	87,6	"	—	20,9	—	4,7
"	Gračac	18 857	16 204	85,9	"	—	19,0	—	4,2
"	Otočac	40 906	35 538	86,9	"	—	23,7	—	5,3
"	T. Korenica	18 139	16 358	90,2	"	—	13,9	—	0,3
1953.	D. Lapac	11 573	9 286	80,2	1953-1961.	—	33,0	—	4,9
"	Gospić	37 948	27 260	71,8	"	—	31,0	—	4,6
"	Gračac	18 614	13 131	70,5	"	—	29,4	—	4,3
"	Otočac	37 889	27 111	71,5	"	—	26,8	—	3,9
"	T. Korenica	18 044	14 077	78,0	"	—	21,0	—	2,9
1961.	D. Lapac	10 727	6 217	57,9	1961-1971.	—	57,5	—	8,1
"	Gospić	40 173	18 797	47,2	"	—	16,3	—	1,8
"	Gračac	17 586	9 267	52,6	"	—	29,8	—	3,5
"	Otočac	33 479	19 840	59,2	"	—	26,8	—	3,1
"	T. Korenica	17 266	11 133	64,5	"	—	22,9	—	2,6
1971.	D. Lapac	9 609	2 638	27,4	1948-1971.	—	72,3	—	4,9
"	Gospić	37 383	15 729	42,1	"	—	54,4	—	3,2
"	Gračac	14 819	6 506	43,9	"	—	59,8	—	3,7
"	Otočac	30 579	14 529	47,5	"	—	59,1	—	3,6
"	T. Korenica	14 637	8 585	58,6	"	—	47,5	—	2,7

Analiza dinamike kretanja broja mješovitih domaćinstava Gračaćke zavele i Krbave, čija je stopa opadanja ista ili približna stopi regije u cjelini, također ne odstupa od predhodne konstatacije. Naglašeno opadanje broja mješovitih domaćinstava naselja Gračaćkog polja i dolinskog ruba gornje zrna-

nje rezultat je bržeg uključivanja u nepoljoprivredne djelatnosti Gračaca, ali i opadanja interesa za poljoprivredu kao izvor prihoda u ličkom dijelu zrmanjske doline.

Sl. 4. Promjena broja mješovitih gospodarstava Like 1961—1971. g.

Fig. 4. The number change of mixed households in Lika 1961—1971.

Na Krbavi, uz općinsko središte Titovu Korenicu, značajniju ulogu u promjeni ekonomskih obilježja domaćinstava ima i sekundarni centar Udbina, te Plitvice, što se vidi po izrazitom opadanju broja mješovitih domaćinstava u njihovoj neposrednoj okolini. Visok porast mješovitih domaćinstava Rastovače, u zoni Nacionalnog parka, i Rešetara u skladu je s porastom broja poljoprivrednog stanovništva ovih naselja, što je posljedica naglašenijeg socijalnog diferenciranja pod utjecajem hotelsko-turističke privrede Plitvičkih jezera.

Tab. 6. Aktivno stanovništvo Like zaposleno u nepoljoprivrednim djelatnostima 1948—1971.

God. Općina	Ukupno stanovništvo	Aktivno stanovništvo u nepoljoprivrednim djelatnostima		Razdoblje	Stopa ukupne promjene (r) aktivnog stanovništva u nepovolj. djelatnostima	Stopa prosječne godišnje promjene (r) aktivnog stanovništva u nepoljopriv. djelatnostima
		Broj	%			
1948. D. Lapac	11 571	412	3,5	1948-1953.	64,1	9,7
„ Gospić	39 323	4 346	11,1	„	5,9	1,1
„ Gračac	18 857	1 322	7,0	„	21,9	3,9
„ Otočac	40 906	3 399	8,3	„	8,6	1,6
„ T. Korenica	18 139	729	4,0	„	57,9	8,9
1953. D. Lapac	11 573	676	5,8	1953-1961.	145,3	10,5
„ Gospić	37 948	4 602	12,1	„	70,7	6,5
„ Gračac	18 614	1 611	8,7	„	73,6	6,7
„ Otočac	37 899	3 691	9,7	„	39,9	4,2
„ T. Korenica	18 044	1 151	6,4	„	93,8	8,0
1961. D. Lapac	10 727	1 658	15,5	1961-1971.	28,0	2,4
„ Gospić	40 173	7 857	19,5	„	17,0	1,6
„ Gračac	17 586	2 797	15,9	„	0,3	0,03
„ Otočac	33 479	5 162	15,4	„	29,7	2,6
„ T. Korenica	17 266	2 231	12,9	„	26,0	2,3
1971. D. Lapac	9 609	2 122	22,1	1948-1971.	415,0	5,9
„ Gospić	37 383	9 194	24,6	„	111,5	3,1
„ Gračac	14 819	2 805	18,9	„	112,2	3,1
„ Otočac	30 579	6 693	21,9	„	97,3	2,8
„ T. Korenica	14 637	2 811	19,2	„	285,6	5,1

Najveći udio mješovitih domaćinstava i najmanja stopa opadanja njihovog broja u razdoblju 1961-1971. u Gackoj zavali pokazuje da su domaćinstva ove subregije najviše ovisna o dvojnem izvoru prihoda. To je odraz povoljnijih obilježja prirodne osnove, gackog poljskog, prostora, koja omogućuje, za ličke prilike, relativno značajnu agrarnu proizvodnju. Istovremeno, po osobinama podloge nepovoljniji, širi prostor Vrhovina bilježi znatno veću stopu opadanja mješovitih na račun nepoljoprivrednih domaćinstava za razliku od Brinjskog kraja gdje je prestrukturiranje mješovitih domaćinstava manje izraženo.

Dinamika broja mješovitih domaćinstava Gacke zavale pokazuje odstupanja od, u pravilu, veće stope opadanja broja mješovitih domaćinstava sa stupnjem razvoja i mogućnosti zapošljavanja u nepoljoprivrednim djelatnostima. Povoljniji uvjeti za poljoprivrednu, naročito agrarnu proizvodnju u Gackom polju, stimuliraju dvojne izvore privređivanja, pa je i ovisnost o poljoprivredi kao izvoru dohotka u ovom prostoru znatno veća od oskudnijeg izvanpoljskog prostora.

Tab. 7. Struktura domaćinstava po izvorima prihoda

Općine	Domaćinstva ukupno		Domaćinstva po izvorima prihoda				Nepoljoprivredna										
	1961.	1971.	Poljoprivredna		Mješovita		Nepoljoprivredna										
			1961.	1971.	Promjena br. domaćinstava 1961-1971. (%)	Broj %	1971. domaćinstava 1961-1971. (%)	Broj %	1971. domaćinstava 1961-1971. (%)	Broj %							
D. Lapac	2 567	2 572	1 015	39,5	372	14,5	-63,3	1 081	42,1	521	20,3	-51,8	471	18,4	1 679	65,2	2 565,5
Gospić	10 679	10 478	3 866	36,2	2 999	28,6	-22,4	3 737	35,0	2 227	21,3	-40,4	3 076	28,8	5 252	50,1	70,7
Gračac	3 970	3 785	1 467	36,9	1 068	28,2	-27,2	1 769	44,6	1 088	28,7	-38,5	734	18,5	1 629	43,1	121,9
Otočac	8 071	7 521	3 361	41,6	2 331	31,0	-30,6	3 435	42,6	2 432	32,3	-29,2	1 275	15,8	2 758	36,7	116,3
T. Korenica	4 147	4 276	2 007	48,4	1 630	39,0	-18,8	1 375	33,2	861	20,6	-37,4	765	18,4	1 685	40,4	120,3
LIKA	29 434	28 532	11 716	39,8	8 400	29,4	-28,3	11 397	38,7	7 129	25,0	-37,4	6 321	21,5	13 003	45,6	105,7

Summary

CHANGES IN THE LIFE PATTERN OF THE FARMING POPULATION IN LIKA
by

Dane Pejnović

Changes in the life pattern of the farming population in Lika show that in the post-war period the abandonment of agriculture as an activity and source of income has spread over the whole region.

The average annual rate transformation shows a marked decrease in the number of farmers between 1948 and 1953, and again between 1953 and 1961, when the transfer of the active part of the population to non-farming activities showed an upward annual trend. This indicates that the process of changes in the social life pattern of the farming population took place predominantly within the region itself, although emigration also played a role. In the latest period between two censuses (1961 to 1971) the process was somewhat slower. Also, there was for the first time a fall in the absolute number of active population employed in non-farming activities in the region, which points to an increase in employment outside the region.

An analysis of households by source of income points to a comparatively high dependence upon a dual source of income, but also a quick change-over of the active members of the households to non-farming activities. Although their dual engagement, given the existing conditions of earning, presents to some extent an economic necessity, it reflects unfavourably upon the productivity or profitability of agriculture and upon non-farming activities as a whole.

Due to these changes in the social pattern and to emigration, Lika after 1971 was no longer an agriculturally overpopulated region, but the abandonment of farming had a bad effect upon the structure of farming and of the population. This negative trend and the regional coverage of these phenomena impose the necessity of organised social action aimed at stopping or slowing down the drain of the work contingent of the population. Most important in this is the speedier development of non-farming processing industries based on existing raw material resources of the region, as well as hinger specialisation, or market orientation of agricultural and stock production.

It is very important for the structure of the population and the economic transformation of this region, which by its position has a wide national significance, to supervise and direct the change from farming to non-agricultural activities.

PRILOG KARTI 1

BROJ I NAZIV KATASTARSKE OPCINE:

DONJI LAPAC

1. Begluci
2. Birovača
3. Brezovac Dobrosel.
4. Brotnja
5. Bušević
6. Dabašnica
7. Dnopolje
8. Dobroselo
9. Doljani
10. Donja Suvaja
11. Donji Lapac
12. Donji Srb
13. Donji Štrboi
14. Drenovac Osredač.
15. Dugopolje
16. Gajine
17. Gornja Suvaja
18. Gornji Srb
19. Gronji Štrbci
20. Kaldrma
21. Kestenovac
22. Kruge
23. Kunovac Kupirov.
24. Kupirovo
25. Melnovac
26. Mišljenovac
27. Nebliusi
28. Neteka
29. Melinovec
30. Osredci
31. Tiškovac Lički
32. Zaklopac

GOSPIĆ

33. Aleksinica
34. Bakovac Kosinjski
35. Barić Draga
36. Barlete
37. Baške Oštarije
38. Bilaj
39. Brezik
40. Brušane
41. Bukovac Perušički
42. Bužim
43. Cesarica
44. Crni Dabar
45. Debelo Brdo I
46. Debelo Brdo II
47. Divoselo
48. Donje Pazarište
49. Donji Kosinj
50. Došen Dabar
51. Drenovac Rađučki
52. Gornji Kosinj
53. Gospić
54. Kalinovača
55. Kaluđerovac

56. Kaniža Gospička
57. Karlobag
58. Klanac
59. Klenovac
60. Konjski
61. Konjski Brdo
62. Kosa Janjačka
63. Krš
64. Kruščica
65. Kruškovac
66. Kućišta Cesarička
67. Kukljuć
68. Kvarti
69. Ledenik Cesarički
70. Lički Čitluk
71. Lički Novi
72. Lički Osik
73. Lički Ribnik
74. Lipovo Polje
75. Lukovo Šugarje
76. Mala Plana
77. Malo Polje
78. Marko
79. Medak
80. Mezimovac
81. Mlakva
82. Mogorić
83. Mušaluk
84. Novo Selo Bilajsko
85. Novo Selo Trnova.
86. Ornice
87. Ostrvica
88. Oštra
89. Oteš
90. Pavlovac Vrebački
91. Perušić
92. Počitelj
93. Podastrana
94. Popovača Pazari.
95. Prvan Selo
95. Raduč
97. Rastoka
98. Ravni Dabar
99. Rizvanuša
100. Smilian
101. Smiliansko Polje
102. Staništa
103. Studenci
104. Sušanjski Cesarički
105. Široka Kula
106. Trnovac
107. Vaganac
108. Velika Plana
109. Veliki Žitnik
110. Vidovac Cesarički
111. Vranovine
112. Vrebac

113. Zavođe
114. Žabica

GRAČAC

115. Bruvno
116. Cerovac
117. Deringaj
118. Duboki Dol
119. Glogovo
120. Gornja Ploča
121. Grab
122. Gračac
123. Gubavčevo Polje
124. Kijani
125. Kik
126. Kom
127. Ličko Cerje
128. Lovinac
129. Mazin
130. Nadvrelo
131. Omsica
132. Otrić
133. Palanka
134. Pribudić
135. Prljevo
136. Rastićevo
137. Ričice
138. Rok
139. Rudopolje Bruvanj.
140. Smokrić
141. Štikada
142. Tomingaj
143. Velika Popina
144. Vranik
145. Vučipolje
146. Zrmania
147. Zrmanja Vrelo

OTOČAC

148. Brinje
149. Brlog
150. Brloška Dubrava
151. Čovići
152. Dabar
153. Doljani
154. Donji Babin Potok
155. Draženovići
156. Drenovac Klanac
157. Glavace
158. Glibodol
159. Gorići
160. Gornje Vrhovine
161. Gornji Babin Potok
162. Jezerane
163. Kamenica Brinjska
164. Kompolje
165. Križ Kamenica

166. Križpolje	194. Canak	224. Pećane
167. Kuterevo	195. Cujčica Krčevina	225. Plitvica
168. Letinac	196. Debelo Brdo	226. Plitvički Ljeskovac
169. Ličko Lešće	197. Donji Mekinjar	227. Podlapača
170. Lipice	198. Donji Vaganac	228. Poljanak
171. Lipovlje	199. Frkašić	229. Ponor Korenički
172. Lučane	200. Gornji Vaganac	230. Prijeboj
173. Otočac	201. Grabušić	231. Rastovača
174. Podum	202. Gradina Korenička	232. Rešetar
175. Ponori	203. Homoljac	233. Rijeka Korenička
176. Prokike	204. Jagodnje	234. Rudanovac
177. Prozor	205. Jasikovac	235. Sertić Poljana
178. Ramljani	206. Jezerce	236. Smoljanac
179. Rapain Klanac	207. Jošan	237. Srednja Gora
180. Rudopolje	208. Kalebovac	238. Svračkovo Selo
181. Sinac	209. Kapela Korenička	239. Šalamunić
182. Srpsko Polje	210. Klačnjica	240. Šeganovac
183. Stajnica	211. Komić	241. T. Korenica
184. Škare	212. Kompolje	242. Tolić
185. Švica	213. Končarev Kraj	243. Trnavac
186. Turjanski	214. Korana	244. Tuk Bjelopoljski
187. Vododeč	215. Kozjan	245. Udbina
188. Vrhovine	216. Krbava	246. Vedašić
189. Zalužnica	217. Krbavica	247. Visuć
	218. Kurjak	248. Vranovača
	219. Ličko Petrovo Selo	249. Vrelo Koreničko
	220. Mihaljevac	250. Vrpile
	221. Novo Selo Korenič.	251. Zaklopača
	222. Ondić	252. Željava
	223. Oravac	

TITOVA KORENICA

190. Bjelopolje
191. Breštane
192. Bukovac Visučki
193. Bunić